

Navn, stand, rang og slægt:

Navneskik i en gruppe embedsmænd under enevælden

Af Gunner Lind

Ingen giver vel et barn navn uden at gøre sig visse tanker, som afspejler sig i det navn der vælges. Valget er en del af forældrenes bestræbelser på at tilpasse barnet til den verden det skal leve i. Derfor er det et vidnesbyrd om deres verdensopfattelse. Studiet af en fortidig gruppes navne kan på den måde bidrage til at afgrænse forskellige verdensopfattelser i tid, rum og klasse.¹

Det er som bekendt skik i Europa – i modsætning til for eksempel Indien – at man vælger kaldenavne ud af et fast og gammelt repertoire. Derfor er det sjældent vigtigt hvor navnet sprogligt set stammer fra, eller hvad det egentlig betyder. Det har med få undtagelser været ukendt for de navngivende i ældre tid, selv om danske navnebøger – med eksotiske forklaringer – kendes helt fra 1570.² Men da navngivning altid indebærer opkaldelse (i en meget vid forstand) kan man lede efter mønstre i navnevalget. De statistiske fordelinger kan afsløre forskelle i navnestil, og dermed i tænkemåde. De kan i heldige tilfælde sige noget om mekanismerne bag navnevalget: bevidst eller ubevidst tilslutning til en bestemt gruppes navnestil, og opkald i egentlig forstand af personer i forskelligt forhold til navngiverne. Navnet må altså forstås som andre ord: meningsløst i sig selv, men meningsfyldt i sin sammenhæng. Sammenhængen er blot social, ikke sproglig.

Som et biprodukt af en anden undersøgelse har jeg et edb-kodet navnestof fra en repræ-

sentativ del af en embedsmændsgruppe, nemlig officererne i det danske monarkis hær ca. 1648–1864.³ Da navnemassen tilhører en erhvervsgruppe med uensartet oprindelse kan den betragtes på to måder. Enten kan man se på den 'udefra', i sin helhed, sådan som den fremtrådte for samtiden, og eventuelt påvirkede samtidig navnestil. Der var jo tale om en embedsmændsgruppe med en bred kontakflade i befolkningen, og (tidligere) soldater spillede en rolle som spredere af ny navneskik på landet.⁴ Eller man kan betragte den 'indefra', delt op i sine bestanddele, efter nationalitet, social oprindelse med mere. Nogle af disse grupper har andre allerede arbejdet med, til dels med bedre oplysninger. Andre dækkes bedre her. Materialets største fortrin er dog, at det ikke blot omhandler navne, men har mange oplysninger om hele livsforløbet. Det gør det velegnet til en bearbejdelse, hvor ikke alene navneskikken, men også principperne bag den, skal frem i lyset. Min undersøgelse kommer således til at falde i to dele. Emnet for den første er navnestilen i hele officersgruppen, mens den anden mest drejer sig om de danske og norske officerssønner. Dels er det de to største grupper, dels kan deres sociale forhold beskrives over flere generationer.

Materialet har naturligvis sine begrænsninger, som giver det større eller mindre værdi i hver af disse sammenhænge. Nogle knytter sig til udvalget af den gruppe menne-

Gunner Lind, f. 1953, mag. art., seniorstipendiat ved Historisk Institut, Københavns Universitet.

1. Den første antydning af denne mulighed ses vist hos Lucien Febvre, 'A Amiens: De la Renaissance à la Contre-Réforme', *Annales d'histoire sociale* 3 (1941), 41–55. Genoptrykt i *Au coeur religieux du XVIe siècle* (Paris 1957).
2. Rikard Hornby, *Danske Navne. Træk af Navngivningens Historie* (Kbh. 1951) p. 12.
3. Se min artikel 'Military and Absolutism. The Army Officers of Denmark-Norway as Social Group and Political Factor'. Under publ. i *Scandinavian Journal of History*.
4. Eva Villarsen Meldgaard, *Sydvestjysk navneskik gennem 300 år* (Navnestudier udg. af Institut for Navneforskning 4, Kbh. 1965) pp. 35, 47.

sker, hvis navne er undersøgt. For det første er det kun mænd. Det betyder ikke alene, at jeg intet kan sige om kvindenavne, men også, at undersøgelsen af navneskik inden for slægter bliver ufuldkommen, fordi den mødrene slægt har måttet udelades. For det andet er der i hovedsagen tale om undersøgelse af stikprøver. Hovedstikprøven er på godt 3100 personer, hvoraf kun en mindre del må udgå på grund af mangelfuldt kendskab til navnet, fødselsdatoen eller andet. Ved underinddeling kan grupperne imidlertid ret let blive så små, at undersøgelse er umulig. For det tredje er stikprøven reelt valgt efter efternavn, idet den er defineret som blokke af sider i det biografiske samleværk, som har været hovedgrundlaget.⁵ Efternavnsmassen er således ikke repræsentativ, og jeg har holdt mig til fornavnene alene.

Andre problemer knytter sig til definitionen af et fornavn. Et af dem er, at der er uklarhed omkring slægtsnavne anvendt som fornavne (f.eks. Erik Wichmann Hansen, Knud Rasmussen Mohr, Marcus Philip Wilhelm de Fine Licht). Grundprincippet har her været, at faste sammensætninger (som det tredje eksempel) er regnet med til slægtsnavnet, som om der havde været bindestreg. Andre slægtsnavne og patronymika, anvendt som i de to første eksempler, er talt med, når antallet af fornavne pr. person gøres op, men er ellers ikke taget i betragtning. Et vigtigere problem er usikkerheden omkring, hvad der udgør en navnetype: er Peter og Peder – for ikke at tale om Pierre, Per o.s.v. – et eller flere navne? Dette problem forstærkes af, at undersøgelsen strækker sig over så langt et tidsrum, at den gældende opfattelse af dette forhold ændres. I det 17. århundrede varierer formen – og endnu mere bogstaveringen – med kildens sprogdragt og skriver, mens navneformen i det 19. århundrede opfattes som noget langt mere definitivt og personligt.

Den eneste reelle mulighed har været ret vidtgående sammenlægning af navneformer.

Det er også gængs i andre lignende undersøgelser. Sammenlægningerne betyder, at visse nuancer går tabt i den sidste del af perioden, og at materialet er af mindre sproghistorisk interesse; men de er uundgåelige, hvis statistisk behandling skal være meningsfuld. I de værker som jeg bygger på er navneformerne fra den ældre del af perioden iøvrigt ofte normaliseret, og de samtidige kilders mange skrivemåder udeladt. Jeg har først og fremmest gjort den foreliggende delvise normalisering almindelig og konsekvent. Iøvrigt har jeg skelet til praksis i andre undersøgelser, og ladet mig vejlede af den kombinerede tidsmæssige og geografiske fordeling af de former, som eventuelt har skullet regnes for identiske: hvor denne har vist et markant mønster er det klart, at navnene i samtiden har været holdt ude fra hinanden. Der er et uundgåeligt element af skøn i sammenlægningerne, og de eksisterende studier af historiske navne i Danmark følger ikke samme praksis. Alle navne, som nævnes i teksten, er optaget i et appendiks, hvor man kan finde foretagne og overvejede sammenlægninger beskrevet.

Ved behandlingen af stoffet har jeg gennemgående anvendt en opdeling på 10 25-års perioder, fra 1601–25 til 1826–50. Inddelingen er sket efter bærerens fødeår, det år, navnet er givet. I de tilfælde, hvor fødeåret er ukendt (og det er de fleste i det 17. århundrede) er det beregnet ud fra tidspunktet for den første officersudnævnelse, rangen ved denne udnævnelse, og den gennemsnitlige alder ved første udnævnelse til denne rang i den relevante periode.

I officerskorpset som helhed stiger antallet af fornavne pr. person jævnt gennem de 250 år, fra 1.2 i den første delperiode til 2.4 i den sidste. Med en anden opgørelsesform får 15% mere end ét navn i den første periode, 88% i den sidste. Brugen af flere fornavne anses normalt for at have spredt sig fra Tyskland og

5. J. C. W. Hirsch og Kay Hirsch, *Fortegnelse over danske og norske Officerer med Flere fra 1648–1814* (manuskript 1–12, 1888–1907, på det Kongelige Biblioteks læsesal). Grundstammen fra dette værk er blevet suppleret fra forskellige sider, hvor de for navnestoffet vigtige er Olai Ovenstad, *Militærbiografier* 1–2 (Oslo 1949); Vilhelm Richter, *Den danske Landmilitæretat 1801–1894* 1–2 (Kbh. 1896–97) samt P. I. Liebe & E. Borgstrøm, *Biografiske oplysninger om faste artilleriofficerer af linjen 1–4* (Kbh. 1978).

have fået sit gennembrud, da Christian IV gav 13 af sine børn dobbeltnavne.⁶ Det bekræftes stort set af mine tal. 1601–1650 havde de danskfødte gennemsnitligt 1.1 og de udenlandsk fødte 1.3 navne. For de udenlandske adelsmænd var gennemsnittet oppe på 1.4 navne. Norske og slesvig-holstenske lå på det danske niveau. Dobbeltnavnene i Danmark og Norge var overvejende patronymer brugt som mellemnavn, hvad der snarere må kaldes et ekstra efternavn end et ekstra fornavn. I resten af perioden sker der en udjævning mellem de nationale grupper. De nationale forskelle er næsten væk sidst i det 18. århundrede. Det medfører en forskel mellem de indenlandske sociale grupper, da skikken med flere navne optages hurtigst af de højere sociale lag. Denne sociale forskel uddybes stærkt indtil første halvdel af det 18. århundrede, men så begynder den langsomt at falde i takt med skikkens spredning i mindre fornemme bymiljøer og i bondebefolkningen. Der er dog klare sociale forskelle på dette punkt helt til periodens slutning.⁷ Den nationale og sociale spredning af skikken med flere navne forklarer altså en del af forøgelsen, men ikke den hele. Det gennemsnitlige navnetal steg overalt, også blandt de grupper af udlændinge, hvor det i begyndelsen lå højest; og det gennemsnitlige antal navne kulminerede ikke i nogen gruppe før min periodes udløb.

Navnerepertoiret var ret ensartet. Der forekommer ialt 305 navnetyper, men 96, altså $\frac{1}{3}$, mødes kun én gang, 45 to gange, 31 tre gange.⁸ De tre almindeligste, nemlig *Frederik*, *Christian* og *Johan* dækker næsten $\frac{1}{4}$ af de givne navne. De 14 almindeligste dækker halvdelen (figur 1). Sammenlignet med navngivningen i de vigtigste danske stænder i det 18. århundrede er koncentrationen nogenlunde den samme som i adel, gejstlighed og borgerskab, og meget mindre end hos bøn-

derne.⁹ Men koncentrationen er bemærkelsesværdig i betragtning af, at officererne kom fra alle disse danske stænder, og en hel del fremmede, som hver havde deres navnestil. Trods den uensartede oprindelse var officersstanden lige så ensartet navnemæssigt som præstesønerne.

Den navnestil, som officererne præsenterede for omverdenen, havde to hovedtræk. Alle de almindelige navne var veletablerede og internationale. De kendes allerede i middelalderen, og de var vidt udbredt, også uden for Skandinavien, først og fremmest i Tyskland.¹⁰ Altså var der ikke mange med nordiske navnetyper, hverken nordiske former af internationalt udbredte navne (*Niels*, *Jens*) eller navne af gammel nordisk oprindelse (*Oluf*, *Knud*). *Jens* og *Oluf* var de eneste som nåede over 1% for hele perioden, og det skyldes især deres udbredelse blandt de norske. Både med hensyn til navnetal og navnevalg var officersgruppen altså præget af tysk navneskik, en kanal for dennes spredning i den danske kongelige lande.

Officerskorpset var sammensat af fire store 'nationer' samt nogle små. De store var (efter størrelse) den danske, norske, tyske og slesvig-holstenske. Totalt var den danske ret dominerende med over halvdelen af de enkelte navne. Sådan var det dog ikke hele tiden, for det indbyrdes forhold forskød sig meget. I det 17. århundrede er omkring hver anden officer udlænding. Over $\frac{3}{4}$ af disse er tyske, resten mest hollændere og franskmænd. I det følgende århundrede er andelen af udlændinge ca. $\frac{1}{3}$, og de forsvinder helt omkring 1800. På samme tidspunkt udgår de norskfødte af materialet på grund af rigernes adskillelse. Indtil da var de omtrent halvt så mange som de danske.¹¹

Set over hele perioden var navneskikken i

6. Georg Søndergaard, *Hvad hedder barnet – og hvorfor?* (Kbh. 1975) p. 10.

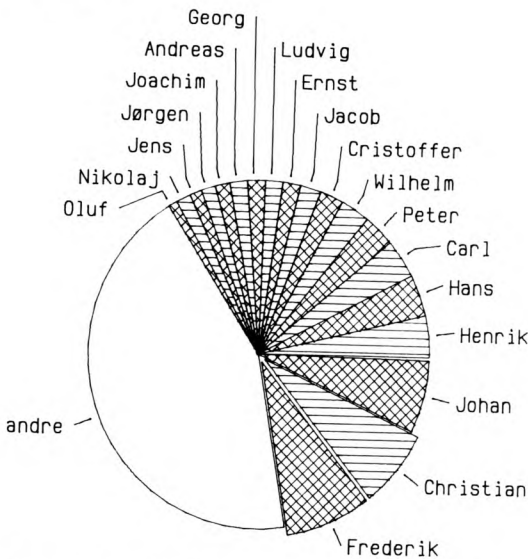
7. Jvf. Georg Søndergaard, *Bogen om personnavne. Oprindelse. Historie. Brug.* (Kbh. 1979) p. 158.

8. Ved behandlingen af navnerepertoiret er grundlaget mængden af enkelte navne, uanset om de forekommer i en sammensætning eller alene. Antallet af enkelte navne i hovedstikprøven er 4639.

9. Søndergaard, *Bogen om personnavne* pp. 161–75. Der er sammenlignet alene med de officerer som var født i det 18. århundrede. Spredningen i hele perioden var naturligvis større.

10. Opslag i Gunnar Knudsen, Marius Kristensen & Rikard Hornby, *Danmarks gamle Personnavne I, Fornavne*. 1–2 (Kbh. 1936–48).

11. Der er regnet med, at gruppen 'ukendt nationalitet', som er ret stor især i det 17. århundrede, skal fordeles på inden- og udenlandske som de af kendt nationalitet. Navnefordelingen i gruppen støtter dette.

Figur 1. Navnenes fordeling i hele officerskorpset, fødeår 1600-1850.

den danske og slesvig-holstenske 'nation' næsten ens.¹² Blot var nogle nordiske navneformer en hel del hyppigere blandt de danskfødte (*Jens* nr. 10, *Oluf* nr. 15, *Niels* nr. 18), mens *Ditlev* var meget populært i Hertugdømmerne (nr. 5). Denne ensartethed opstod i løbet af det 17. århundrede. Den eksisterede ikke i generationen født 1601-50, men var klart etableret omkring 1700, og holdt sig derefter perioden ud. Statsretsligt set var Hertugdømmernes forhold til den danske enevælde aldrig klart, og i perioder (ikke mindst i det 17. århundrede) præget af modsatrettede tendenser. Men navnematerialet peger på, at kongemagtens og statsapparatets styrkelse (som var følelig overalt) medførte en kulturel tilnærmelse mellem de socialt ensartede elitegrupper i kongens lande, som officererne i hovedsagen blev rekrutteret fra. Denne tilnærmelse betød ikke, at de slesvig-holstenske fjernede sig fra tysk navnestil, eller nærmede sig

den ældre danske. Men de ældre navneskikke i henholdsvis Danmark og Hertugdømmerne blev erstattet af nye med meget stærkere fællestrek.

Navneskikken i fællesgruppen af danske og slesvig-holstenere var næsten sammenfaldende med fordelingen i figur 1. Det skyldtes dels at denne fællesgruppe var stor (mellem halvdelen og $\frac{2}{3}$ af alle navne) dels, at navneskikken i Norge og det egentlige Tyskland afveg i hver sin retning.

Blandt de tyskfødte var især navnet *Johan* populært. Det var langt det almindeligste i det 17. århundrede, mens det i århundredet efter blev fortrængt fra førstepladsen af *Carl*. *Frederik* havde en stabil popularitet, som totalt gav dette navn andenpladsen. Nummer 1 og 3 blandt de danske var altså nummer 2 og 1 blandt de tyske; men ellers var der betydelige uoverensstemmelser. *Christian*, *Hans*, *Peter*, *Jacob* og *Jens* var mindst tre gange almindeligere blandt de danske, mens *Ernst*, *Joachim*, *Otto* og *Dietrich* havde en tilsvarende overhyppighed når man måler den anden vej.

De norskfødte afveg altså fra de danske på en anden måde. Nordiske navneformer var generelt hyppigere i Norge. Forskydningerne i rangfølgen var dog kun små, bortset fra, at *Oluf* var tre gange almindeligere og *Carl* tre gange sjældnere end i Danmark. Nordmændene foretrak f.eks. *Christian* for *Frederik*, *Hans* for *Johan*, mens det modsatte var tilfældet med danskerne. Der er vistnok tale om en udvikling i retning af større ensartethed gennem både det 17. og 18. århundrede. Man møder altså den samme kulturelle tilnærmelse som i forholdet mellem Danmark og Hertugdømmerne. Den ses dog mindre klart, for en tendens til øgning af en ensartethed, som er betydelig i forvejen, er svær at erkende. Desuden er tallene for de enkelte delperioder ret små.

Den nationale fordeling af navnetyperne afspejlede altså en sammenhængende for-

12. Ensartetheden mellem grupper er her og ellers målt ved at beregne, hvor stor forskel der var på de almindeligere navnes andel af navnemassen i de to grupper. For alle navne, som er over en tærskelprocent (1 og 3) i basisgruppen er beregnet den absolute, procentvise forskel i andel, og derefter gennemsnittet af disse tal (dels uvægtet, dels vægtet efter navnets andel i basisgruppen). Dette er gjort med begge grupper som basis.

skydning i navnerepertoiret fra Tyskland over Hertugdømmerne og Danmark til Norge. Ved hver grænse var der et skift, som havde været meget større hvis rækkefølgen havde været en anden. Det mindste skift var mellem Danmark og Hertugdømmerne, det næstmindste mellem Danmark og Norge. Det største var altså ved monarkiets grænse. Dette relative forhold holdt sig, mens alle forskelle havde tendens til at blive mindre. De sociale grupper i Monarkiet, som officererne blev rekrutteret fra, bevægede sig i retning af en fælles navnestil; og denne navnestil var – som tidligere nævnt – temmelig tyskpræget. Det tyske præg bestod dog især i, at der blev valgt navne, som også fandtes hos de tyske, mens de enkelte navnes popularitet var temmelig anderledes.

Nationalitet betød altså stadig mindre for navnevalget inden for de fire store 'nationer' indtil ca. 1800. Det er sandsynligt at betydningen senere voksede igen, men det kan materialet ikke vise, da det stort set ikke rummer tyske født efter 1775 og nordmænd født efter 1795.

Udviklingen i tiden kan bedst følges for de indenlandske vedkommende, fordi de udenlandsk fødte bliver så få efter 1700. Blandt de danskfødte kan man således udskille et antal modenavne, som i én eller to underperioder er to, tre eller flere gange så hyppige som normalt. *Claus, Hans, Jens* og *Jacob* var modenavne 1626–50, *Conrad* og *Nicolaj* 1676–1700, *Oluf, Otto* og *Jens* 1701–25, *Michael* 1726–50, *Hartvig* og *Conrad* 1751–75, *Caspar* og *Joachim* 1776–1800, *Wilhelm* og *August* 1801–25, samt *Emil, Valdemar, Edvard* og *Harald* 1826–50.

Blandt de norskfødte var det *Christian, Oluf* og *Jens* før 1650, *Jens* 1651–75, *Paul* 1676–1700, *Niels* 1701–20, *Ernst* 1726–50, *Nicolaj* 1751–75 og *Ludvig* 1776–1800. Der er kun nævnt navne, som totalt optræder så tit, at man kan regne med, at de særlig store hyppigheder ikke er tilfældige. Det må dog erindres, at officererne ikke blev rekrutteret jævnt

fra befolkningen, så det var ikke nødvendigvis de samme navne, som var populære i andre grupper.

Med enkelte undtagelser optræder de navne, som er almindeligst i hele perioden, ikke som modenavne. Hertil krævedes en høj hyppighed i mange perioder, og derfor var de forholdsmæssige udsving normalt ikke så voldsomme i denne gruppe. Her kan man derimod se de mere langsigtede bølger i anvendeshyppigheden, som utvivlsomt fandtes for alle navne, men dårligere kan erkendes for de sjældne navnes vedkommende. I Danmark sker der således en langsigtet opgang for *Carl* og *Wilhelm*, nedgang for *Hans* og *Johan*, fra det 17. til det 19. århundrede, foruden den nedgang for de nordiske navnetyper i løbet af det 17. århundrede, som fulgte af det internationale navnerepertoires øgede popularitet. Adskillige af disse bølgebevægelser fulgtes ad. Der var altså tale om ændringer af hele navnestilen. Hvis man måler styrken af ændringerne fra underperiode til underperiode viser det sig, at tempoet i ændringerne i navneskikken var højt og stigende i hele det 17. århundrede for at kulminere noget efter 1700.¹³ Derefter faldt det til et lavpunkt sidst i århundredet, hvor det atter begyndte at stige noget. Den første periode med hastige ændringer resulterede altså i en ret stabil navneskik i det 18. århundrede, hvorefter ændringerne atter tog til. Denne rytme er noget anderledes end den som siges at gælde generelt uden for bondestanden. Her forskydes navnerepertoiret så hurtigt i det 18. århundrede, at det 19. i sammenligning virker ret roligt, især indtil ca. 1840.¹⁴

Det første skift er karakteriseret ved den omtalte 'internationalisering'. De fem almindeligste navne 1601–25 er *Jørgen, Niels, Hans, Erik* og *Henrik*; 1726–50 er rækken *Frederik, Christian, Johan, Carl* og *Hans*. Særlig påfaldende er kongenavnenes øgede popularitet, som endda er et fænomen, der opstår temmelig pludseligt. I årene 1601–50 er de ikke meget brugt (*Christian*, som er nr. 9 i første del-

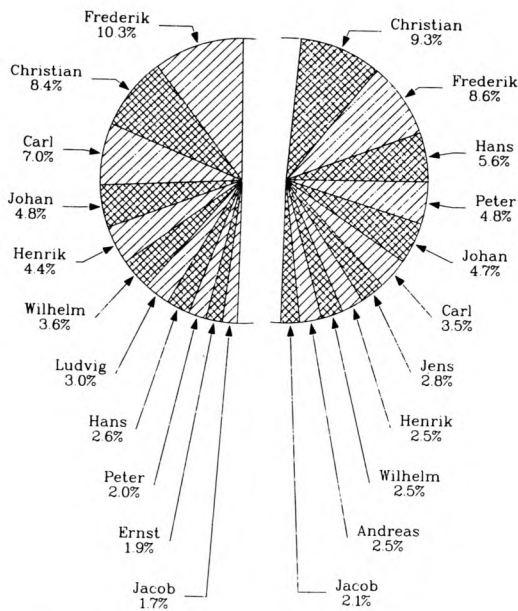
13. Forskellen i fordeling fra periode til periode er målt på samme måde som forskellen mellem grupper. (Se note 12 ovenfor.)

14. Søndergaard, *Bogen om personnavne* p. 180, 183.

periode, en hel del mere end *Frederik*), men derefter er de i særklasse de mest anvendte navne blandt de danskfødte officerer. Den anden ændring er karakteriseret ved, at kongenavnenes popularitet svækkes noget. I perioden 1801–25 trænger et andet navn, *Carl*, endda op på andenpladsen. Desuden bliver adskillige meget sjældne eller ikke før registrerede navne hyppige: *Emil, Valdemar, Edvard, Harald, Ferdinand, Johannes, Anthon*.

Det forekommer rimeligt at forbinde disse to ændringer i navnestilen med ændringerne i det politiske system. Koblingerne findes imidlertid på mange planer. De kan findes som en del af navngivernes almene 'kulturelle verdensbillede': i det 17. århundrede rykker kongenavnet med kongemagten frem på scenen, mens ændringerne efter 1800 kan ses som en del af det kulturelle skift, som også udhulede den gamle statsordens legitimitet. Der er imidlertid også vidnesbyrd om mere dybtgående skift i navnevalgsmekanismerne, ændringer i de forhold som der i det hele taget blev taget hensyn til ved navnevalget. Begge klasser af ændringer må imidlertid have haft ganske forskellig karakter i de forskellige sociale grupper, som officererne kom fra.

Når de indenlandsk fødte deles op både efter fødselsperiode og social oprindelse bliver grupperne hurtigt små. Derfor kan der kun fås signifikante resultater ved sammenligning af de allerhyppigste navne, og det kan gøre det svært at se detaljer i den tidsmæssige fordeling. Det vigtigste skel er mellem officerssønnerne og resten. Officerssønnerne er den vigtigste indenlandske gruppe (godt $\frac{1}{3}$ af de danske navne) og deres navneskik afveg tydeligt fra de øvrige set under ét. Afvigelserne blandt de almindeligste navne kan ses i figur 2. Inddrager man de lidt mere sjældne kan man se, at *Ditlev**, *Caspar**, *Daniel**, *Carl*, *Ernst*, *Adam*, *Conrad* og *Ludvig* var meget hyppigere, *Jens**, *Niels**, *Nicolaj**, *Hans*, *Peter* og *dreas* meget sjældnere hos officerssønnerne

Figur 2. De almindeligste navne hos danskfødte 1600–1850: officerssønner (til venstre) og andre.

end hos resten. (Mindst dobbelt henholdsvis halvt så hyppige; de stjernemarkerede mindst tre gange hyppigere eller sjældnere.)

Afstanden til officerssønnerens navneskik var meget forskellig i forskellige grupper 'civilfødte'. Der var faktisk slet ingen påviselig afstand for de civile embedsmænds vedkommende. Sammenligning med oplysninger fra andre kilder viser, at der i det 18. århundrede var en enorm afstand til navneskik i bondestanden, en noget mindre til borgerstanden på Fyn, og en endnu mindre til gejstligheden.¹⁵ Mit eget materiale viser at der var større afstand til godsejerstanden (adel som uadel) end til bybefolkningen. Afstanden til borgerne er iøvrigt mindre når man sammenligner officers- og borgersønner i mit materiale, end når der sammenlignes med borgerne på Fyn. Det har nok to grunde. Dels var de borgerligt fødte officerer hyppigt københav-

15. Søndergaard, *Bogen om personnavne* pp. 152–76. Afstanden til fødselsadelen var meget ringe. Dette må dog i høj grad anses for en følge af, at store dele af fødselsadelen var embedsmænd, herunder officerer. Det er iøvrigt næppe meningsfyldt at isolere fødselsadelen i en periode, hvor embedsadselsfænomenet var så dominerende. (Jvf. Nils G. Bartholdy, 'Adelsbegrebet under den ældre enevælde', *Historisk Tidsskrift* 12. rk. 5 (1971) pp. 629–42.)

ner, der næppe havde samme navneskik som deres fynske standsfæller; dels kom der især officerer fra de øvre lag i byerne. De havde 'standsmæssige' navne, i modsætning til de lavere lag, som delvis fulgte landboernes navnestil.¹⁶ I periodens løb mindskedes afstanden mellem officers- og borgersønner. De dominerende navne blandt officerssønnerne, kongenavnene især, blev også dominerende blandt borgersønnerne i løbet af det 18. århundrede, og ændringerne efter 1800 var af samme karakter i begge grupper.

Officers- og embedsmandssønner spillede først en større rolle for officersrekrutteringen i de aldersgrupper, som var født efter 1650. De blev snart den største enkeltgruppe. Andelen fortsatte med at vokse, og i det 19. århundrede udgjorde de tilsammen omkring halvdelen af de indenlandsk fødte officerer.

Ændringerne i navneskikken i det 17. århundrede var altså resultat af to udviklinger. For det første blev en stærkt øget gruppe, de indenlandske officers- og embedsmandssønner, dominerende. For det andet spredtes denne gruppes karakteristiske og temmelig stabile navneskik i borgerskabet, som efter ca. 1750 var den næstvigtigste 'leverandør'. Sandsynligvis var der også tale om en spredning i periodens løb fra embedsmændene til gejstligheden og jordejerklassen. Mit materiale er dog ikke godt nok til at vise det i detaljer. Det var denne spredning af embedsmændenes navneskik, som gjorde det 18. århundrede til en urolig tid for det borgerlige navnerpertoire. Blandt embedsmændene var der derimod relativ ro om navnene, fordi de (groft sagt) allerede havde gennemløbet den samme udvikling i hundredåret 1625–1725. Forløbet betyder, at spredningen i navneskikken mellem de elitegrupper, som officererne blev rekrutteret fra, øgedes fra første til anden

halvdel af det 17. århundrede, for derefter at falde gennem resten af perioden. Skellene mellem de forskellige grupper af standspersoner i Danmark blev altså først mere, siden mindre betydningsfulde for navnevalget. Embedsmændenes navnestil, præget af kongenavnene position og det hovedsageligt internationale navnerpertoire, var blevet hele elitens.

Den spredning af et bestemt mønster, som kan konstateres mellem de danske grupper, kan ses analogt i Norge og mellem Danmark og Norge. Navneskik blandt danske og norske officerssønner bliver næsten ens, men først efter 1700; og embedsmands-navneskikken sætter mindre præg på de private i Norge end i Danmark.

Hvilke faktorer formede så denne navnestil? Moderne undersøgelser peger på smagen som den overordnede faktor, eventuelt kaldt *social taste*, hvis man vil understrege dens variation med miljøet.¹⁷ Smagen har naturligvis en overordnet negativ status: et navn som føles smagløst vil ikke blive brugt. Men i moderne navngivningspraksis spiller smagen også positivt en overordnet rolle. Undersøgelser med spørgeskemaer eller interviews afslører, at de fleste navngivere udelukkende har æstetiske motiver, i bred forstand. Dels det ubevidste kan lide/ikke lide, dels bevidste ønsker om klang, bogstavering, sproglig oprindelse, hyppighed og sjældenhed.¹⁸

Alternativet til de rent æstetiske betragtninger er især bevidst opkald af bestemte personer, mest slægtninge, men også andre, herunder fiktive figurer. Opkald inden for slægten er jo ikke nogen uddød skik, men på retur. Den spillede imidlertid en stor rolle i disse århundreders danske bondestand.¹⁹ Der blev fulgt faste regler, af meget gammel rod. Opkaldelserne må have været den vigtigste

16. Börje Hanssen, *Österlen. En socialantropologisk studie* (Sthlm. 1952) pp. 446–56.

17. Georg Søndergaard, *Perssonavne og EDB. Metoder og principper ved en datamaskinel analyse af nutidig dansk navngivningspraksis* (Skrifter fra Nordisk Institut, Odense Universitet, 7, Odense 1978) p. 16. Udtrykket 'social taste' stammer fra den tjekkiske forsker Ivan Lutterer.

18. Søndergaard op. cit. p. 8; Friedhelm Debus, 'Namengebung. Möglichkeiten zur Erforschung ihrer Hintergründe', *Onoma* 18 (1974) pp. 466–9.

19. V. A. Secher, 'Opkaldesskikke i østjyske Bondeslægter fra det 17de og 18de Aarhundrede', *Meddelelser fra det danske Rigsarkiv* 1² (1918) pp. 471–520; jvf. også Søndergaard, *Hvad hedder barnet* pp. 34–37 og Meldgaard op. cit. pp. 34, 39 s.

grund til at bondestandens navneskik var meget konservativ. Det medførte, at den i det 18. århundrede lå langt fra andres. og bevarede forskelle i navneskik fra egn til egn gennem århundreder.²⁰

Det er antydnet, at standspersoner måske opkaldte efter andre regler,²¹ og deres mindre stabile navneskik tyder på, at de opkaldte mindre i det hele taget. En dominerende opkaldeskik har især formindsket æstetikens positive betydning for navnevalget. Hvis skikken har været stærk har den også formindsket den æstetiske faktors negative betydning, for så har kun meget stærke betænkeligheder kunnet forhindre opkaldelse. I alle tilfælde kan det let komme til konflikt mellem disse to principper for navnevalg, og særlig let, når sociale forandringer medfører, at den yngre generation hyppigt befinder sig i en helt anden livssituation end den ældre.

Hovedreglerne for opkald i bondestanden var: kun opkald af afdøde; først opkaldes farfar, så morfar, så andre slægtninge; ved opkaldte børns død opkaldes påny i næste barn af samme køn; faderen opkaldes i en søn, født efter hans død, men ellers kun i slægter, hvor samme navn kommer igen i hver generation, så der altså ikke kan skelnes mellem opkald af far og farfar.

De regler blev kun i ringe grad fulgt blandt danske og norske officerer. *Farfædre* kunne kun regne med at blive opkaldt én gang blandt deres sønnesønner, hvis de havde 3–4 af dem. Det kan man slutte ud fra antallet af opkaldelser. Det vil sige, at omkring halvdelen af de der havde sønnesønner blev opkaldt.²² Om tallet skal være tre eller fire – og andelen af opkaldte over eller under halvdelen – afhænger af definitionen på opkald: enten, at de

to har mindst ét fornavn fælles, eller at samtlige den ældres fornavne findes hos den yngre. 35% af sønnesønnerne havde nemlig mindst ét fornavn fælles med deres farfar, og 26% bar alle hans fornavne. Disse tal, som gælder hele perioden under et, var næsten ens i Danmark og Norge.²³

Farfædre synes altså at være blevet opkaldt mindre regelmæssigt blandt officerer end i bondestanden; og det skete, til forskel fra hvad der siges at gælde blandt bønderne, lige så hyppigt før som efter deres død. Opkald af fædre fulgte heller ikke de samme regler. Det var temmelig almindeligt, at officerssønner i Danmark bar samme navn(e) som deres far: 24% bar mindst ét af hans fornavne, og 9% bar dem alle. Der var ganske vist i nogle tilfælde tale om 'dynastier', hvor man ikke kan skelne mellem opkald af far og farfar, idet samme navn kommer igen i alle generationer, vel hos ældste søn. Men opkald af fædre mødes også i andre tilfælde. De opkaldte fædre var stort set alle i live, da opkaldet fandt sted.

Opkald af fædre var langt sjældnere i Norge (14% resp. 7%). Der fandt man altså i mindre grad skikken acceptabel. Det bidrog nok også, at der i Norge generelt var større forskel i navnestof mellem generationerne. En hel del af fædrene var jo første-generations embedsmænd, og som før nævnt afveg 'privatfolks' navneskik i Norge mere fra embedsmændenes navnestil end tilfældet var i Danmark.

De trods alt ret hyppige opkald af farfædre og fædre må betyde, at morfædre og andre slægtninge også blev opkaldt temmelig tit. Alt i alt kan det skønnes, at kun omkring halvdelen af navnestoffet i hver generation ikke var hentet i slægten. Opkald i slægterne mod-

20. Søndergaard, *Bogen om personnavne* pp. 161–76; Meldgaard op. cit. p. 40; Alfred Thomsen, 'Et bidrag til dansk Navneskiks Historie', *Danske Studier* 1–2 (1926) pp. 141–2, 144.

21. Secher op. cit. pp. 483–4.

22. I en stagnerende befolkning (som der stort set har været tale om) har hver mand ganske vist kun én voksen sønnesøn i gennemsnit; men da ret mange har været barnløse, og en del af resten sønneløse, kan man sikkert regne med knap 2 sønnesønner hos de, som overhovedet havde dem. (Jvf. Hans Chr. Johansen, *Befolkningsudvikling og familiestruktur i det 18. århundrede* (Odense University Studies in History and Social Sciences 22, Odense 1976) pp. 104 ss.)

23. Tallene bør muligvis øges lidt for at kompensere for opkaldelse med et 'finere' navn: *Hans* som *Johannes*, *Anders* som *Andreas* osv. (jvf. Meldgaard op. cit. pp. 57–8). Stikprøvekontrol viser dog, at det ikke kan have været noget betydningsfuldt fænomen.

virkede den ensartede navnestil ved at vedligeholde mindre almindelige eller ligefrem sjældne navne. De afslørede ofte officersslægternes meget forskelligartede oprindelse. I nogle slægter kan den slags navne følges gennem lange perioder: *Patrocles* (Rømeling), *Tønne* (Huitfeldt), *Maximilian* (Haxthausen), *Gottlob* (Moltke). Når der alligevel kunne opstå en ensartet navnestil må det 'ny' navnestof i ret lange tidsrum være meget ensartet valgt. Først når dette navnevalg kom til at præge de ældre generationer ville opkald i slægten medvirke til at befæste navnestilen.

Det ensartede valg af det 'ny' navnestof kan have mange grunde. Embedsmandsklassen, og især officerskorpset, var tæt sammenknyttet, standsbevidst, hævet over alle samfundets private borgere af rangforordningerne; men medlemskab var ikke arveligt i samme grad som adelskab eller ejendom. Medlemmerne må have været stærkt tilskyndet til at give børnene standsmæssige navne, altså navne, som i forvejen var udbredt i klassen. Det kunne der være personlige, æstetiske grunde til (fint = smukt). Det kunne også motiveres af forventninger om, at andre ville reagere fordomsfuldt på et ikke-stands-mæssigt navn, så et passende navnevalg altså kunne gøre det lettere for børnene at (gen)vinde deres plads i standen, som jo hver generation måtte gøre. Den slags hensyn måtte især påvirke de mindre fornemme embedsmænd. Og faktisk kan man se, at når et usædvanligt navn stadig kom igen i en slægt var den næsten altid prominent, med mange medlemmer på høje poster, og måske med et fornemt stamtræ. I mindre fine officersslægter møder man også 'familienavne', men da er de næsten altid gængse: *Peter* (Motzfeldt), *Johan* (Wildenrath), *Henrik* (Ramm). Der var i det hele en klar tendens til større spredning i navnevalget, jo højere man kom i graderne (figur 3). Det skyldtes altså delvis, at de mægtige

havde større mod til at fastholde slægtens traditionelle navne; men også, at de var mere åbne over for navne, der var ny og usædvanlige. Det vil sige, at der gjaldt den samme regel inden for denne gruppe som mellem stænderne: at de mere fornemme havde det mindst konservative navnevalg (modsat af idag).²⁴

Man kan vel forvente, at de navne, som blev båret af fremtrædende personer i hierarkiet, blev opfattet som særlig standsmæssige. Altså at en af faktorerne bag navnestilen var opkald af højststående personer uden for slægten. Faktisk havde alle generationer af officerssønner efter 1700 mere navnestof tilfælles med de regimentschefer (oberster og generaler) som var aktive da de blev født, end de havde med forældregenerationen af officerer som helhed.²⁵ Disse opkald af overmændene i hierarkiet behøvede naturligvis ikke at være helt formelle, kendt af begge parter. Men de kunne være det, eventuelt forbundet med den velkendte skik at indbyde en fremtrædende person til at stå fadder, for således at skaffe barnet en velynder. I de tilfælde skyldtes opkaldet ikke kun ønsket om et standsmæssigt navn. Det kunne også motiveres af en forventning om mere håndgribelige fordele.

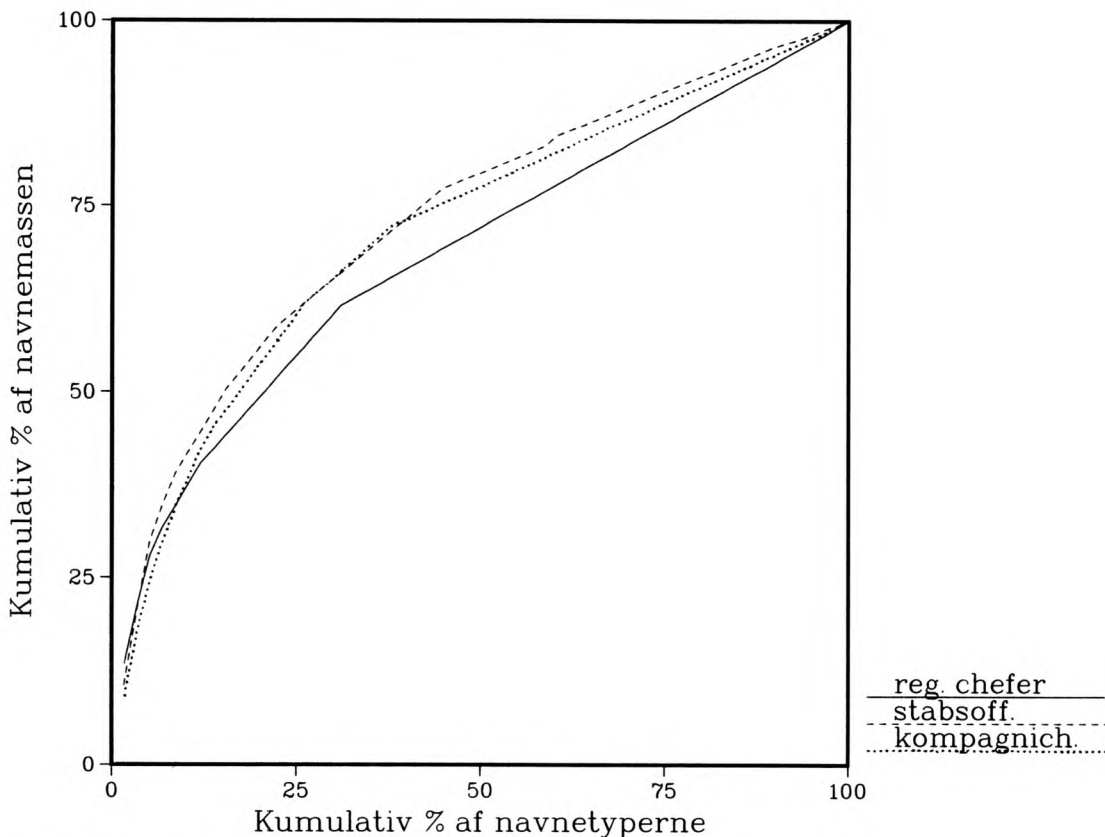
I en ansøgning, som general-superintendenten i Hertugdømmerne sendte til Christian VI på sin søns vegne, hedder det (i overkrissekretærens kontante referat): *dass einer seiner Söhne, namens Friedrich Christian, dessen Tauffe Ihro Mayt. selber in allerhöchster Person als Patze beygewohnet, und den er mit vielen Kosten zum Dienst der Kirche erziehen lassen, nunmehr endlich declariret, wie dass er zur Theologie und dem Predig Amt eine unüberwindliche Abneigung, hingegen aber zum Militair-Etat eine grosse Lust habe* --.²⁶ Seks dage efter fik Fr. Chr. Conradi brev på sin plads som officersaspirant i Bornholmske regiment.²⁷

24. Søndergaard, *Hvad hedder barnet* p. 17; id., *Bogen om personnavne* pp. 155–6; O. Leys, 'Sociolinguistic Aspects of Namegiving Patterns', *Onoma* 18 (1974) pp. 453–4.

25. Defineret som de aktive officerer, som var mindst 30 år på fødselstidspunktet.

26. RA Krigskancelliet, Refererede Sager 1746, 4. januar.

27. Hirsch & Hirsch s.v. Conradi, Fr. Chr.

Figur 3. Spredningen i navnebrug hos danske officerssønner, delt efter faderens slutrang.

General-superintendenten var en prominent pietist og tidligere hofpræst.²⁸ Kun få stod majestæten så nær at de kunne anmode ham om at stå fadder, eller på anden måde 'notificere' en opkaldelse. Kontakter af denne art spillede nok en vis rolle for kongenavnenes udbredelse. Navnene var for eksempel ret almindelige i den danske adel allerede før 1650, hvor de ellers ikke var meget brugt.²⁹ De blev også anvendt mere af højere end af lavere officerer under enevælden. Det gælder især *Frederik*, som havde den ringeste folkelige ud-

bredelse. Men også uden formelle bånd kunne en officerssøn og mulig kommende officer have glæde af at bære kongenavnet. Enhver udnævnelse og forfremmelse blev forelagt monarken, der måske ville blive gunstigt stemt af en sådan loyalitetserklæring, medgivet ved dåben.³⁰ Hvis sådanne mekanismer spillede en stor rolle kunne man forvente, at den regerende konges navn ville blive brugt særlig hyppigt. Det er faktisk også tilfældet fra Frederik III til Christian VI, men i faldende grad. Kongenavnene blev ganske en-

28. *Dansk Biografisk Leksikon*, s.v. Conradi, G. J.

29. Adelenes navne: Marius Kristensen, 'Fremmede Personnavne i dansk indtil omkring 1650' *Blandinger til Oplysning om dansk Sprog i ældre og nyere Tid* 2 (1890–1916) pp. 80–1.

30. Jvf. min artikel 'Optimering, modernisering, professionalisering: bidrag til en sammenlignende fremstilling af den dansk-norske hær i det 18. århundrede', under publ. i *Historisk Tidsskrift*.

kelt så udbredte, på alle rangtrin og i utallige slægter, at eventuelle variationer 'drukner'. Iøvrigt fandtes der konstant en kronprins med det andet kongenavn. Det sikreste var altså nok at vælge *Christian Frederik* eller *Frederik Christian*. Disse kombinationer var da også meget almindelige. Efterhånden som navnene spredtes var det vel især dem, som specielt markerede tilknytning til kongehuset. Blot *Christian* eller *Frederik* kunne man lige så vel hedde efter sin bedstefar som efter monarken.

Tilsvarende mekanismer kunne også sprede andre navne i en gruppe, hvor man var afhængig af sine overordnede i et strengt hierarki. Først og fremmest havde officeren brug for at stå på god fod med sin regimentschef. Denne antog det meste af perioden selv aspiranter og gav indstilling om alle officersudnævnelser. Og faktisk blev regimentscheferne ganske ofte opkaldt i deres undergivnes sønner. Her, hvor der ikke er tale om nære slægtninge, må man naturligvis regne med, at der i en del tilfælde ikke var tale om opkaldelse, men om et tilfældigt sammenfald. Sandsynligheden for den slags sammenfald kan beregnes som procenten af navnesammenfald med *alle* regimentschefer aktive på fødselstidspunktet. Når dette tal trækkes fra når man frem til, at omkring 5% af officerssønnerne både i Danmark og Norge var opkaldt efter deres fars regimentschef. Det er minimumstal, dels fordi der er regnet med opkaldelse i strengeste forstand (af alle chefers fornavne), dels fordi betragtningen går ud fra, at alle sammenfald som *kan* være tilfældige virkelig er det. Trækkes den beregnede sandsynlighed for sammenfald ikke fra var opkaldsprocenten omkring 7 i begge riger.

Ved vurderingen af disse tal bør det huskes, at der er tale om en mekanisk sammenligning af navnene hos en officerssøn med navnene hos faderens chef på fødselstidspunktet. I mange tilfælde var denne chef ikke værd at opkalde. Officerernes ægteskaber var reguleret, og ægteskabsalderen ret høj. Derfor var en hel del af sønnerne født mens den aldrende far gjorde garnisionstjeneste under en endnu ældre fæstningskommandant. I så-

danne tilfælde, eller hvis chefen for et aktivt regiment var gammel, kunne det være klogere at vælge en anden mand: chefen for et andet regiment i garnisonen, en fremadstræbende oberstløjtnant eller lignende. På samme måde kunne en pensioneret officer opkalde en chef, som han ikke stod under. Man kan gætte på, at den slags forekom ganske hyppigt, i betragtning af, hvor hyppigt den formelle chef blev opkaldt. Mulighederne er bare så mange, at opkaldelsen kun undtagelsesvist kan sandsynliggøres idag.

Det kan dog gøres i nogle få tilfælde for de højere chefers vedkommende. Der var enkelte mægtige herrer mellem monarken og regimentschefen. Nogle havde karakteristiske navne eller navnekombinationer, som pludselig bliver langt hyppigere blandt deres undergivnes sønner i embedsperioden. Det gælder f.eks. *Michael* (Numsen, overkrigssekretær 1740–46), *Ulrik* (Frederik Gyldenløve, kommanderende general i Norge 1664–1699), *Hans Jacob* (Arnoldt, komm. gen. i Norge 1736–1758). Den sidste navnekombination etablerede sig iøvrigt i nogle familier, og kom igen blandt norske officerssønner århundredet ud. Opkald kan ikke sandsynliggøres i de langt flere tilfælde, hvor den mægtige mand bar et almindeligt navn. Derfor kan navnet jo godt være blevet spredt yderligere ved opkald.

Bevidst opkald, ofte kendt af den opkaldte, af overmænd i hierarkiet var altså en væsentlig faktor blandt valget af de navne, som ikke stammede fra slægten, og dermed for navnestilen. Specielt spillede de en rolle for kongenavnernes udbredelse, stilens mest karakteristiske træk. De blev dels udbredt ved direkte opkald, dels indirekte, ved opkald af højtstående personer, som selv var opkaldt efter kongen.

Jeg kan ikke direkte påvise, at det kunne betale sig. Der er naturligvis enkelte eksempler, som superintendentens søn; men kun de færreste chefer blev så længe i tjenesten, at de kunne nå at antage sønner af deres undergivne som officerer, hvad enten de var opkaldt efter dem eller ej. De ganske få forekommende tilfælde taler dog på ingen måde imod, at opkaldelse kunne være fordelagtig.

(Måske også for fædrene, men det er sværere at undersøge).

Når man sammenligner udviklingen i navngivningen med militærets og officerskorpsets udvikling får man et ret klart billede af faktorerne bag den karakteristiske navnestils opståen, storhed og svækkelse.

I det 17. århundrede var hæren en institution under gradvis og uregelmæssig opbygning. Den blev kraftigt styrket, men i spring med påfølgende reduktioner. De fleste regimenter eksisterede kun i kort tid. Omkring halvdelen af officererne, og på de højere poster endnu flere, var udenlandsk fødte.³¹

Mangelen på stabilitet gjorde det mindre rimeligt at opkalde en regimentschef, som meget vel kunne være uden folk, eller i en anden fyrstes tjeneste, om få år. Den slags opkald er da også ret sjældne før 1700, selv om regimentscheferne da havde større magt end senere. Opkald af monarken var der mere mening i, og det blev stadig hyppigere.

Indvandringen vendte naturligvis op og ned på navnefordelingen i det samlede korps. Den ændrede også navnestilen hos sønnerne af danske og norske officerer. For det første var disse nu ofte sønner eller sønnesønner af udlændinge. Opkald inden for slægten betød altså opkald af indførte navne, helt overvejende tyske. For det andet måtte der tages hensyn til både danske og udlændinges navnerpertoire når man ville vælge et standsmæssigt navn. Det hjalp det navnerpertoire frem, som var kendt både i den danske og tyske kulturkreds: *Frederik, Christian, Johan, Henrik, Hans* – mens navne, der kun var gængse i den ene kreds blev sjældne; på den ene side f.eks. *Jens, Niels*, på den anden *Joachim, Georg*.

I det 18. århundredes blev dette navnerpertoire stabiliseret. I de fleste tilfælde vil der blive valgt inden for det, også ved slægtsopkald og chefsopkald. Den sidste slags opkald bliver almindeligere nu, da den militære organisation er meget stabil. Trangen til et standsmæssigt navnerpertoire trækker i samme retning. Opkald inden for slægten er derimod af faldende betydning i begge riger. I

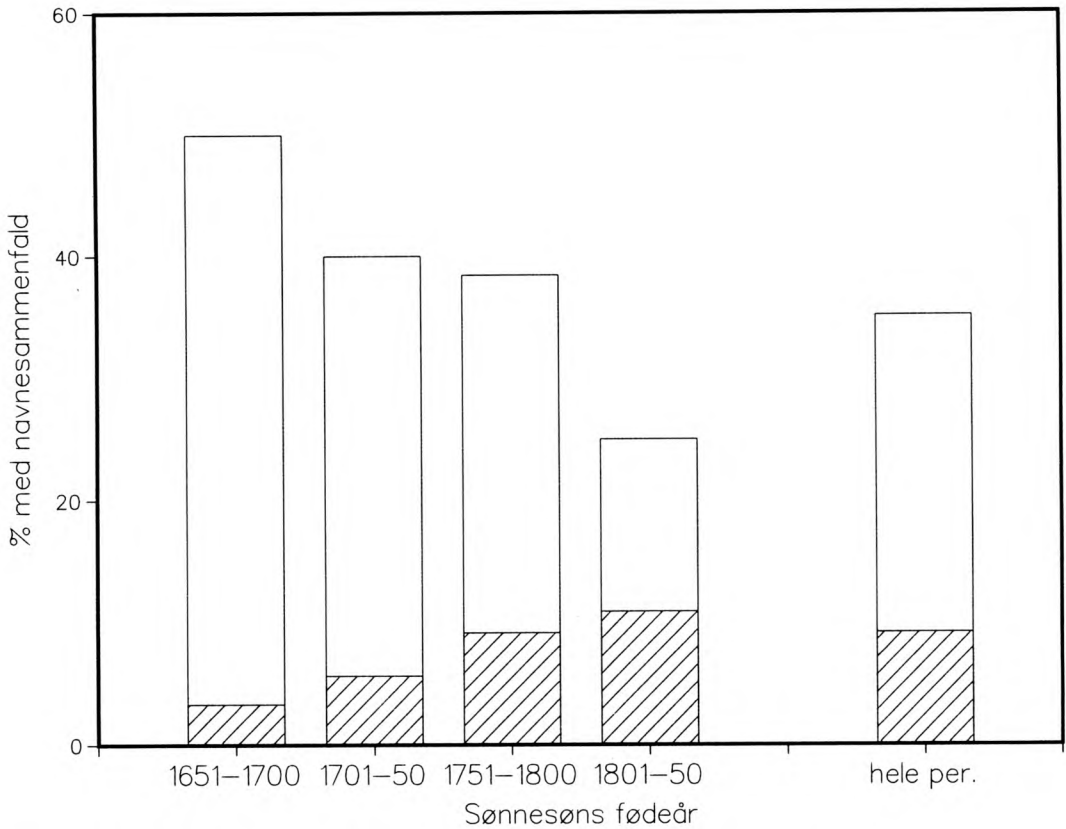
Danmark er opkald af farfar fire gange så almindeligt 1651–1700 som 1801–1850 (figur 4), mens opkald efter far har samme hyppighed bortset fra nogle uregelmæssige svingninger.

Det støttede selvfølgelig tendensen mod et ensartet navnerpertoire, at man i mindre grad opkaldte den ældre generation. Det kan imidlertid ikke have været trangen til et ensartet repertoire, den æstetiske modvilje mod en ældre navnestil, som reducerede antallet af opkald. Årsagsfølgen må i hovedsagen være den omvendte. Opkaldsfrekvensen var jo høj, dengang bedstefædrene ofte bar navne, som afveg fra navnestilen, og lav, da navnestilens etableringsproces var sluttet, og en officerbedstefars navn langt sjældnere ville stikke af fra omgivelserne.

Mange faktorer medvirkede til navneskikkens opløsningsproces fra 1800 og fremefter. En af dem er det øgede antal fornavne. Næsten hver anden officerssøn havde nu 3 eller flere, og gennemsnittet var 2,4. Det gav plads til både at opkalde f.eks. chefen (hvad der var mere almindeligt end nogensinde før) og at give et smart, moderne navn som *Emil, Harald* eller *Edvard*. En anden faktor var anderledes styring af officerskarrieren. Mere objektive kontrolmekanismer – eksamen, anciennitet, formelle bedømmelser – var blevet stadig vigtigere gennem det 18. århundrede, og efter 1800 var der kun ringe spillerum for kongers og regimentscheferes fri afgørelser. Det har formindsket presset i retning af det konforme, det standsmæssige navn, og vel medvirket til at svække kongenavnets stilling. Statsapparatets mere objektive funktionsmåde svækkede altså de særlige navnestilsdannende mekanismer blandt officerer, og sandsynligvis blandt alle embedsmænd.

Men hvorfor bliver regimentscheferne så stadig opkaldt, og hyppigere end før? Sandsynligvis fordi en ny type opkald bliver vigtigere. Opkald af den mægtige mand (i håb om modydelse) falder bort, men opkaldet af den forbilledlige person – hentet fra sagnene, romanerne, aviserne eller virkeligheden – bliver

31. Se 'Military and Absolutism'.

Figur 4. Opkald af officerssønner efter deres farfar. A. Mindst ét af farfars fornavne opkaldt.

vigtigere. Mange af de ny navne er vidnesbyrd herom. Det er i samme periode at virkelige idolnavne (med efternavn og det hele) dukker op i Danmark, og det hos standspersoner.³² I den forbindelse kan opfattelsen af kongenavnet også være ændret. J. L. Heibergs genopdagelse af Christian IV som den nationale helt i 1828 kan f.eks. have medvirket til navnets særlig store popularitet i det følgende tiår. Det samme navn blev ikke givet til nogen i min stikprøve mens landet blev regeret af Christian VIII, som i sin levetid var mindre populær, ikke mindst hos de militære.³³

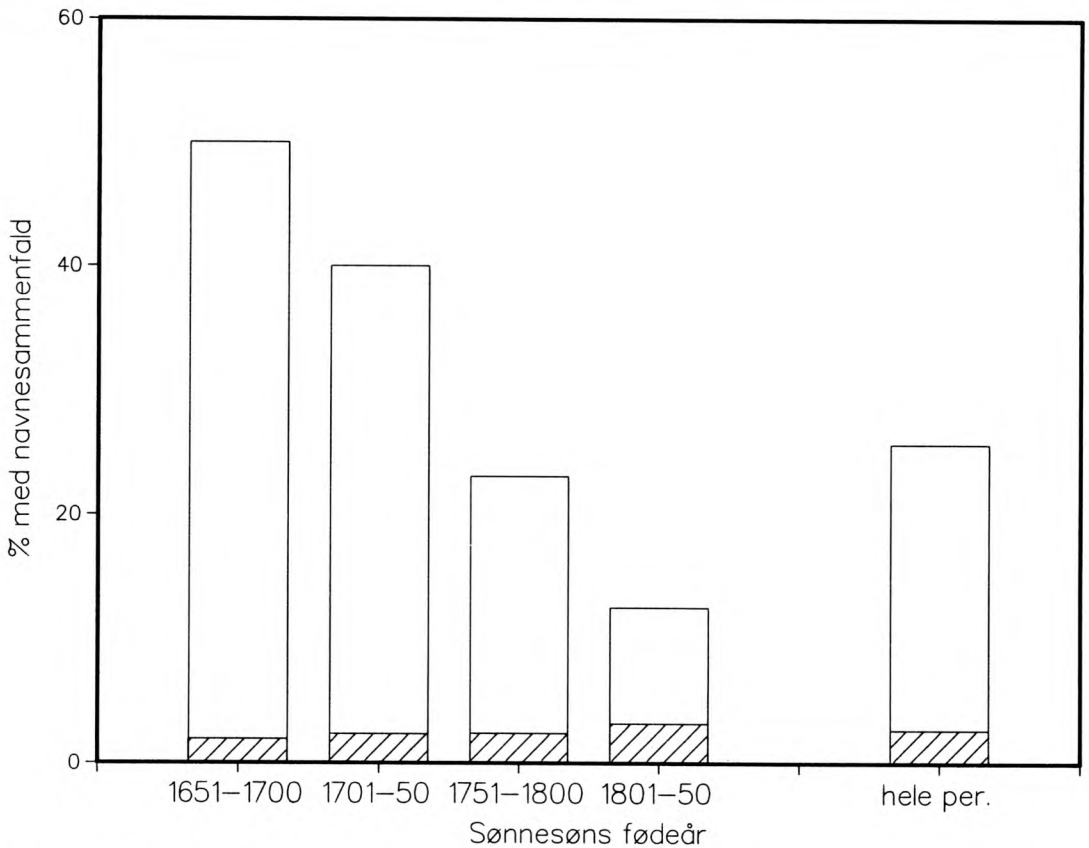
Det ny navnerpertoire mødes også i andre grupper. Først og fremmest borgerne, men også præster og godsejere. Tidsfæstelsen er lidt problematisk, da der jo var tale om gradvise ændringer, som ikke var gennemgribende. Det foreliggende materiale (både mit og andres) synes at vise, at tendensen mærkes meget tidligt hos officererne, lige så kraftigt som i intellektuelle borgerlige kredse. I det brede borgerskab sker der først noget for alvor fra 1840'erne; indtil da fortsatte man med at nærme sig til embedsmændenes gamle navnestil.³⁴

Den navnestil, som vandt frem i begge

32. Torben Kisbye, »Alfred Dreyfus Nielsen«. Identifikationsmodeller i dansk navneskik – belyst ved drengenavne i Århus 1800–1950. *Convivium* 1979 (Kbh. 1979) p. 93. De (af en gejstlig givne) navne var iøvrigt på militærpersoner (Arthur Wellington og Lebbrecht Blücher).

33. Viggo Sjøqvist, 'Bidrag til en karakteristik af Christian VIII', *Historie, Jyske Samlinger* ny rk. 15 (1984) specielt pp. 470–1.

34. Søndergaard, *Hvad hedder barnet* p. 10; id., *Bogen om personnavne* pp. 180–4.

B. Alle farfars fornavne opkaldt. Søjlernes totale højde angiver procenten; den skraverede del nederst sønnesøn-generationens procentvise navnesammenfald (efter samme kriterie) med farfar-generationen (aktive officerer på mindst 30 år ved fars fødsel).

grupper, kan beskrives med ord som romantisk, national, idealistisk. Det er abstrakte, delvis æstetiske principper, der får stigende betydning som *positiv* faktor bag navnevalget. De ny træk ved navnestilen afslører ofte forbindelse til den patriotiske ånd, som allerede noget tidligere var blevet et markant træk ved elitens tankeverden. Det var ikke mindst tilfældet hos officererne, naturligt nok. Hos dem blev fædrelandets vel iøvrigt et hovedargument for militære reformer, blandt andet de ændringer, som gjorde kontrollen med officerskarrieren mere objektiv.³⁵ Abstrakt og idealistisk tænkemåde ved navnevalget var altså på mere end én måde forbundet med tilsvarende tankegange på andre områder.

Sammenfattende afspejler ændringerne gennem de 250 år efter min vurdering tre skift i mentalt univers, alle forbundet med ændringer i levevilkårene. Den første proces man kan iagttage er konsolideringen af embedsmandsklassen. Det er i høj grad det samme som konsolideringen af enevælden som social struktur, da systemet jo kun i beskedent omfang havde evne og vilje til at ændre samfundets funktion under elitens niveau. Men det definerede sin egen elite, embedsmandsklassen; og navnematerialet viser, hvorledes denne klasse først fyldes med folk af uensartet social og national oprindelse, for efterhånden at konsolidere sig med stadig større selvrekuttering og indre ensartethed, også henover

35. Jvf. 'Optimering'.

grænserne mellem kongens lande. Det således konsoliderede navnerpertoire spreder sig til 'private', og demonstrerer derved statsjernerens kulturelle dominans.

Den anden ændring er en stadig svækkelse af den binding til slægten, som var karakteristisk for det omgivende landbosamfund. Officererne, og formodentlig hele embedsstanden, benytter sig i stadig mindre grad af opkaldet af slægtninge, landboernes dominerende navnevalgsmekanisme. I stedet træder i ret høj grad opkald af kgl. majestæt og andre mægtige herrer. Betydningen af dette skift kan først virkelig forstås, når man ved mere om tankerne bag opkaldsmønstrene på landet. Der er indici for, at meget gamle tanker om sjælevandring stadig levede i en mere eller mindre klar form.³⁶ Det er dog næppe hele forklaringen. Den jordejende adel opkaldte nogenlunde som bønderne, i hvert fald når man ser på antallet af opkaldelser,³⁷ og den stod kulturelt embedsmændene og bykulturen så nær, at det er vanskeligt at forestille sig, at den i større omfang har været motiveret af en tro på sjælevandring. Men uanset hartkornet var arven af sociale positioner jo landbosamfundets ideal, og i nogen grad dets virkelighed. Derfor var betoningen af slæg-

tens kontinuitet så vigtig, og arven af et navn et vigtigt led i definitionen af den enkeltes identitet. Embedsmændene måtte derimod betone den sociale samhørighed med ligemænd og overmænd. De måtte endda bestræbe sig på at knytte konkrete bånd opefter, som kunne skabe øget tryghed i et miljø, hvor positionerne i princippet blev givet væk af chefer, og ikke arvet.

Endelig mærker man mod periodens slutning, hvordan ændringer i retning af livsvilkår, som kontrolleres af abstrakte principper mere end af personlige forbindelser, forbinder sig med en tendens til også at vælge navne efter abstrakte principper, såsom patriotiske idealer og æstetisk romantik. Nu svækkes bindingen til hierarkiet også. Mekanismerne bag officerernes navnevalg begynder altså at minde om de, der dominerer idag. Og det er ikke så mærkeligt. For ganske vist havde den sene enevældes militære embedsmænd på mange måder andre livsvilkår; men de stod dog nærmere det 20. århundredes dominerende klasse af lønmodtagere end andre samtidige gjorde. De var en gruppe, som moderne danskere kulturelt set er mere beslægtede med, end med de bønder, som de fysisk nedstammer fra.

36. Secher op. cit. pp. 473-5.

37. Søndergaard, *Bogen om personnavne* pp. 176-7.

Appendiks: citerede navne

Adam.

Andreas; herunder også *Anders, André, Andres.*

Anthon; herunder også *Anton, Antonius, Anthonius.*

August; herunder også *Augustus.*

Carl; herunder også *Carlo.*

Caspar; herunder også *Casper.*

Christian; ikke *Christen, Chresten* (som begge er sjældne som materialet foreligger), undtagen ved sammenligning med andres data, hvor disse navne er set som ét.

Christoffer; herunder også *Christopher, Christoff, Christoph, Christophel.*

Claus; herunder også *Claes.*

Conrad.

Daniel.

Dietrich; herunder også *Didrik, Didrich, Didrich, Diederich, Diederich.*

Ditlev; herunder også *Detlev.*

Edvard; herunder også *Edward.*

Emil; herunder også *Emilius.*

Erik; herunder også *Erich.*

Ernst; herunder også *Ernestus.*

Ferdinand.

Frederik; herunder også *Friedrich, Friderik, Friederich* (*Fritz* forekommer ikke).

Georg; herunder også *Georgius, George.*

Gottlob.

Hans, Hanns.

Harald.

Hartwig; herunder også *Hartwig.*

Henrik; herunder også *Heinrich, Henrich, Hinrich, Hendrik, Hendrick.*

Jacob; herunder også *Jacobus, James.*

Jens; ikke *Jean.*

Joachim; herunder også *Jochum, Jochim.*

Johan; herunder også *Johann, John* (men ikke *Jon*).

Johannes.

Jørgen; herunder også *Jürgen.*

Ludvig; herunder også *Ludwig*, men ikke *Louis.*

Maximilian; herunder også *Max.*

Michael; herunder også *Mickel, Michel.*

Nicolaj; herunder også *Nicolai, Nicholas, Nicolas, Nicolaus, Niclas.*

Niels.

Oluf; herunder også *Olaf, Olav, Ole.*

Otto; herunder også *Otte.*

Patrocles.

Paul; herunder også *Pauli, Poul.*

Peter; herunder også *Peder, Pehr, Petter, Pieter.*

Tønne; herunder også *Thønnes, Thønнис, Tønnes.*

Ulrik; herunder også *Ulrich.*

Valdemar; herunder også *Voldemar, Vladimir, Waldemar, Woldemar.*

Wilhelm; herunder også *Vilhelm, Willum, Willem, William.*